

7.

Բ Ա Ն Ա Ս Է Ր

Զ Ա Ն Պ Ե Ս

ՀԱՅԽՈՍՏԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔՆՆԱԿԱՆ

Գ ՏԱՐԻ 1901	Տարեկան՝ 15 Քր. = 6 ռբլ. : Մէկ թիւը 4 Քր. :	ՊՐԱԿ Ա. 1901
----------------	--	-----------------

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

Մ Ա Ն Պ Ե Ս Վ Ա Ն Ք Ա Ր Բ Ա Ն

1

Ամէն երկրի եւ ամէն ժողովրդի մէջ ալ մանկիկները կը խօսին լեզու մը՝ որ թէ՛ բառերու եւ թէ՛ քերականական ձեւերու կողմէ մեծ-երուն խօսած լեզուէն բաւական տարբեր է եւ զոր սորվիլը՝ թէեւ փոքր, բայց առանձին վարժութիւն կը պահանջէ :

Այս լեզուն կարելի է կոչել Մանկական բարբառ :

Մանկական բարբառը երկու գլխաւոր եւ շատ որոշ տարրերէ կը բաղկանայ .

1⁰ Մանկական ձեւեր .

2⁰ Ընդհանուր ձեւեր .

Մանկական կը կոչենք այն ձեւերը՝ որոնք յատուկ են միայն այս կամ այն մանուկին եւ ստեղծուած կամ յարմարացուած են այդ մանուկէն կամ անոր շրջապատողներէն : Ըստ այսմ մանկական բարբառին մէջ մասնական ձեւերն անթիւ են եւ չափազանց ալ բազմազան : Այսպէս՝ ինձ ծանօթ Պօլսեցի մանկիկ մը հայ . չուան (Պօլսոյ բարբառով չուլան) բառըն աղաւաղելով ըրած է ճումաշ (djumash), որուն յատկացուցած էր «չուան» եւ «սանձ» նշանակութիւնները : Ուրիշ մանկիկ մը սակայն՝ նոյն բառը կրնար չուան, ճումա, չուլա, չուլի, չուլչուլ եւն . եւն . ձեւերուն վերածած ըլլալ :

Ընդհանուր ձեւերն անոնք են՝ որ հասարակաց են նոյն բարբառը խօսող ժողովուրդին բոլոր մանուկներուն եւ ամէնքին համար ալ հաւասարապէս հասկանալի : Օրինակի համար՝ Պօլսեցի ամէն հայ մանուկ հս

կամ օմբս ձեւով կ'իմանայ ջուր․ մինչեւ իսկ անոնցմէ առաջինը հասարակաց է նաեւ Ակնի, Վանի, Դաւրէթի, Կարնոյ եւն․ մանկական բարբառներուն։ Նոյնպէս Պօլսոյ, Դաւրէթի, Մշոյ, Կարնոյ, Ակնի, Խազախի, Ուրմիոյ բոլոր մանուկներուն համար լըխ «աղտոտ»-ի, «անմաքուր»-ի իմաստն ունի։

Մանկական բարբառին մանկան ձեւերուն քննութիւնը թէեւ մեծ նշանակութիւն ունի ընդհանուր ձայնախօսութեան (phonétique générale) ուսումնասիրութեան համար, բայց հայ լեզուաբանութեան համար առանձին կարեւորութիւն չկրնար ունենալ․ ասոր հակառակ ընդհանուր ձեւերուն քննութիւնը այնքան մասնաւոր արժէք չունի ընդհանուր ձայնախօսութեան, որչափ առանձինն հայ լեզուաբանութեան համար։ Այս պատճառաւ թողելով մասնաւոր ձեւերու քննութիւնը (մանաւանդ որ այսպիսի քննութեան մը համար մասնական ձեւերու հարկաւոր պաշարը չունինք դեռ), կ'անցնինք երկրորդին։

Մեր քննութիւնը կը բաժնենք հետեւեալ մասերուն․

1⁰ Բառարան մանկական բարբառին։

2⁰ Քերականութիւն մանկական բարբառին։

3⁰ Ստուգաբանութիւն մանկական բառերու։

4⁰ Ձայնաբանութիւն եւ ձայնախօսութիւն։

5⁰ Մանկական բարբառին ծագման եւ զարգացման պատմութիւնը։

1․ ԲԱՌԱՐԱՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՐԲԱՌԻՆ

Ստորեւ կը նշանակենք մեր մինչեւ այժմ հաւաքած մանկական բառերը, թուով իբր 280, տասն եւ մէկ զաւառական բարբառով։

Այդ բարբառներն են մեր հետեւած համառօտագրութեամբ հանդերձ՝ այբուբենական կարգով։

1⁰ Ա․ Ակնայ բարբառ․

2⁰ Դ․ Դաւրէթի բարբառ․

3⁰ Ե․ Երեւանի բարբառ․

4⁰ Զ․ Զոկերէն կամ Ագուլեցոց բարբառ․

5⁰ Խ․ Խազախի բարբառ․

6⁰ Կ․ Կարնոյ բարբառ․

7⁰ Ղ․ Ղարաբաղի բարբառ․

8⁰ Մ․ Մշոյ բարբառ․

9⁰ Ո․ Ուրմիոյ բարբառ․

10⁰ Պ․ Պօլսոյ բարբառ․

11⁰ Վ․ Վանի բարբառ։

Այս բառերուն մեծագոյն մասը անձամբ հաւաքած եմ տեղացիներէ, քիչ անգամ միայն դիմելով հրատարակութիւններու, որոնք այս մասին բաւական սակաւապէտ են։ Այսպէս՝ Ակնայ բարբառին մանկական ձեւերըն ամբողջապէս առնուած են Յ. Ճանիկեանի «Հնութիւնք Ակնայ» աշխատութենէն (Հրատարակութիւն Թիֆլիսի Հայոց հրատարակչական Բնկերութեան • տպ. Թիֆլիս, 1893, էջ 288-290)։ Նոյնպէս նաեւ Զուկերէն մի քանի ձեւեր Ս. Սարգսեանի «Ագուլեցոց Բարբառը» անուն աշխատութենէն (տպ. Մոսկուա, 1883)։ Իսկ մնացեալները հաւաքուած են այլ եւ այլ ժամանակ եւ այլ եւ այլ անձերէ։

Բառերու տառադարձութեան մէջ աշխատեցանք պահել ստուգաբանութեան պահանջած ճշտութիւնը • իւրաքանչիւր բառի քով նշանակուած է համառոտագրութեամբ թէ ո՛ր բարբառներուն մէջ գործածական է եւ թէ ասոր ի՛նչ արմատակից ձեւեր իւնին միւս բարբառները • աւսոնցմէ յետոյ = նշանով կը դրուի նոյն բառին մեկնութիւնը կամ ըստ ստուգաբանութիւնը։

Ա. Պ. գիր, տառ • 2. գրութիւն, գրուածք • 3. գիրք • = հայ. ա գրին ձայնէն առնուած։

Ա. Խ. աղտոտ, կեղտոտ, անմաքուր։

Աբար Կ., Աբեր Ո., Աբօ Մ. Խ., Ափի Դ., Պապեր Վ. 15-էն մենչեւ 40 տարեկան մարդ • = հայ. եղբայր (գլ. ա. ախքար, ախքեր) ձեւէն համառոտուած։

Աբի Ա. տես Ապիս։

Աբուջիկ Ա. կերակուր, ուտելիք • = հայ. ապուր բառէն։

Աբօ տես Աբար։

Ագդա Ա. մայր, մայրիկ։

Աթ Վ. քալել, երթալ։

Աթիտատի Դ. մանկիկներուն ոտքով-ձեռքով ինալով-ելլալով քալելը • = Աթ եւ տոսի բառերէն, զորոնք տես։

Ախ Դ. Վ. ծեծել, զարնել • = թերեւս ա՛խ բացագանչութենէն, իբր ծեծելուն պատճառած ցաւէն։

Այիկ Վ. գէշ, ոչ լաւ։

Աչի Դ. աղջիկ • = հայ. աղջիկ (գլ. ա. ախչիկ, ախջի, ախիւն) ձեւէն կըրճատուած։

Ապիս Պ., Աբի Ա. ձեռք համբուրել • = հայ. ապրի՛ս բառէն կըճատուած • ապրի՛ս իբր օրհնէնք կ'ուղղուի ձեռք համբուրողին։

Ավօ Պ. գեղեցիկ, սիրուն • 2. լաւ, համեղ • = հայ. աղոռ ձեւէն կըրճատուած։

Ափի տես Աբար։

Ափս Դ., Էափս Վ. յետոյքի վրայ քսուելով քսուելով երթալ։

Բամբակ Պ. փոքրիկ աղջկան տաթոյքը. — հայ. բամբակ բառէն :
 Բդա՝ Ո. երախայական խաղ. քանի մը ըրապէ կը գոցեն երեսը եւ յետոյ
 յանկարծ կը բանան, աւտասանելով այս բառը. նոյնը ունին
 Պօլսեցիք, բայց ձա՛ր բացազանչութեամբ, Վ. Կ. Մ. Խ. ճիկ,
 եւ Երեւան ծի՛կ միջարկութեամբ, Վանեցիք ունին նաեւ բօ՛օ :
 Բէբէ Պ. Մ., Բէբէկ Պ., Բիբի Վ. Դ., Բիբիկ Վ. խամածիկ, պաճու-
 ճապատանք. 2. փոքրիկ երեխայ, մանկիկ. = ֆրանս. bébé
 եւ Թրք. bebek բառերէն :

Բ, Ո., Բիծի Դ., Բծիկ Վ. միս, խորոված. = հմմտ. յաջորդը :
 Բծի- ժի Ո., Բիծի-բիծի Դ. ոչխար. 2. կով :
 Բծիկ տես Բծ :

Բիբի, Բիբիկ տես Բէբէ :

Բիծի տես Բծ :

Բիծի-բիծի տես Բծի-բծի :

Բիննել Պ., Բնել Մ. Խ. Կ., Բնի Դ., Միննել Պ. բռնել. = հայ.
 բռնել բառէն՝ փափկացած ձեւով :

Բիւվա Դ. հեղուկ, խմելիք, ըմպելիք, խմիչք. = հմմտ. Բու :
 Բնել, Բնի տես Բիննել :

Բու Պ. Ա. Կ. Վ. Դ., Բուա Ո. Խ. Ըմպու Պ., Փու Մ. Խ. Զուր. 2.
 խմել. = հայ. ըմպել բառէն. հմմտ. մանաւանդ Ըմպու ձեւը :
 Բօ՛օ տես Բդա՛ :

Դօլօխ Պ. Խ. Ո. գլուխ. = հայ. գլուխ բառէն փափկացած :

Զիզի Ո. Խ. սիրուն, գեղեցիկ :

Էափս տես Ափս :

Էաէան տես Ըհ :

Ըհ, Ըհը Պ., Էաէան Դ. աղբել, կուել. = ձայնէն առնուած :
 Ըմմախ Պ. ուտել, 2. կերակուր :

Ըմպու տես Բու :

Ընըն Ո. աղտոտ, կեղտոտ :

Ընկա Խ., Ընդա Պ. Ո. լաց, լալ :

Ընդա Մ. երեխայ, մանկիկ :

Թաթ Ո., Թաթան Վ., Թաթիկ Պ. Կ. Վ. Մ. Խ. Ա. ձեռք. = հայ.
 քաթ բառէն :

Թաթ Մ. ձեռքերու վրայ քալել. = հմմտ. նախորդը :

Թաթա Ա. գիր, տառ. 2. գրութիւն, գրուածք. 3. գիրք :

Թաթախ Դ. գլխարկ :

Թաթան տես Թաթ :

Թաթիկ տես Թաթ :

Թափ տես Փաթ :

Թիւ Մ. Ո. ծածկ, զարնել, բաղխել. = ձայնէն առնուած :

ԼՂՂՂՂ Ո. սլառկիւ, քնանալ :
 Լոռի Դ. խաղող :
 Լուրու Վ. մէջ. Ն. միգիւ :
 Խած Պ. խածնել, կծել. — հայ. խածնելը բառէն համառոտուած ,
 Խածէ-խածէ Պ. տես նախորդը :
 Խիչի Խ. , Խշ Ա. կտրել :
 Խ'խ'խ' Պ. , Գխ Դ. Մ. Պ. Կ. Ա. Խ. Ո. , Գխու Դ. աղտոտ, կեղտոտ :
 Խմ Պ. խնչել :
 Խշ տես Խիչի :
 Խո Ա. ոգի, ուրուական, փէրի. 2. դայլ. = խոխ բառէն կրճատուած :
 Խութ, Խրթ, Խրթխրթ Պ. կտրել :
 Ծեծէ, Ծեծէ-ծեծէ Պ. ծեծ. 2. ծեծել. — հայ. ծեծել ձևէն :
 Ծիծիկ Վ. Պ. ծիծ, ստինք. — հայ. ծիծ հոմանիշէն :
 Ծիկ տես Բդա :
 Կակա Ո. հակիկթ, ձու, պտուղ, միրգ, անուշեղէն եւն. , Վ. Ե. պը-
 տուղ. , Խ. Մ. Դ. անուշեղէն, շաքարեղէն :
 Կաքար Ա. շաքար. — հայ շախար բառէն :
 Կզ Մ. Կ. , Կծ Ա. Պ. խածնել. = հայ կծել բառէն հմմտ. Կծ :
 Կիտի Պ. ոչխար. — հմմտ. Կտիկ :
 Կծ Պ. առամի, ակոայ. , Ա. Պ. խածնել. — տես Կզ :
 Կճի Դ. կտրել :
 Կոկոկ Ա. ընկոյզ. = հայ. գւռ. պոպոկ հոմանիշէն :
 Կոկոճ, Կոճի Դ. , Կուճի Խ. , Կուճիկ Մ. գլուխ :
 Կոռպալ Ա. մեծ :
 Կուկու Վ. Դ. ձու, հաւ կիթ. — հմմտ. Կակա :
 Կուկու Ե. երեխայ, մանկիկ :
 Կուկու Դ. կզակին ծայրի կլորիկ մասը՝ որ Պոլսոյ բարբառով քոշ կը
 կոչուի :
 Կուկուլիկու Պ. , Կուկուլիկու Դ. , Կուքկուլու Ա. աքաղաղ. 2.
 աքաղաղի երգ, ձայն. — աքաղաղին ձայնէն առնուած :
 Կուճի, Կուճիկ տես Կոկոճ :
 Կուճիկ Վ. , Կուտի Մ. , Գուչուկ Պ. , Գուչի Դ. Ո. Խ. , Գուչուն Պ.
 շուն, շնիկ :
 Կոքքոր Ա. մօրաքոյր. — հայ. գւռ. մօրքոր, մօրք բառէն :
 Կտի Դ. առամ, ակոայ :
 Կտիկ Վ. գառնուկ. հմմտ. Կիտի 2. ոչխար :
 Հա Խ. իյնալ, ընկնիլ :
 Հաի Պ. , Հէաի Վ. , Հաիաի Խ. , Հաիի Դ. , Հաիպա Ա. ունել :
 Հաի Մ. Հաիաի Ո. , Հաֆ Ո. խածնել. = հմմտ. նախորդը :
 Հաի Խ. առնել, բռնել :

Հափափ տես Հափ 1, 2:

Հա'փափա' Գ. վերջացա'ւ, հատա'ւ, ալ չկայ:

Հափի տես Հափ 1:

Հափպա Ա. ուտել. 2. ուտելիք, կերակուր. = հմտ. Հափ 1, 2:

Հաֆ տես Հափ 2:

Հէափ տես Հափ 1:

Հէփչու Գ. փռնդտալ. = հանած ձայնէն արնոտած:

Հոշոշ Ո. ձի:

Հոփ ի. Ո., Հոփպա ի. երեխան վեր վեր նետելով խաղցնել:

Հոփպա Գ. Մ. Կ. հիւր, շրջապայութեան, պտոյտի երթալ:

Հոփպա Ա. մեծ:

Հո'փպալա' Գ. Կ. Կ'լ, ելի'ր. 2. ելլել, կանգնել. 3. ահա ելա'յ:

Հոփպալաճիկ Ա. ցատկել, ցատկտել:

Ճա' տես Բդա':

Ճեճեր Վ., Ճրճր Ա. ճրագ, մոմ, լամբ:

Ճզ Գ. այրել. 2. կրակ. 3. ճրագ, մոմ, լամբ:

Ճի'կ տես Բդա':

Ճիճի Գ. գեղեցիկ, սիրուն. = Թրք. djidji գեղեցիկ, սիրուն. հմտ. նաեւ քրդ. tchi «bon, joli». Justi, Dict. Kurde-Fr. էջ 436:

Ճիւճիւ Ո. Ճուճու Վ. Մ. ի. Դ. Կ., Ճուճու Ա. հաւ:

Ճորճոր Դ. ձի հեծնել:

Ճորճոր կամ Ճորճոր-պարպար Գ. երեխայական խաղ. երեխային ձեռքերէն բռնելով մօտ կը քաշեն եւ հեռու կ'երկարեն շարունակաբար, երգելով «ճորճոր պարպար, եկու պապան հօփպան տար» եւն.:

Ճուճու Ա տես Ճիւճիւ:

Ճուճու տես Ճիւճիւ:

Ճուճուղիկ Վ. ճնճղուկ. = հայ. ձեւէն յարմարցուած:

Ճոթ, Ճրթ Գ. պատռել. 2. փուք, փքալ. = բնածայն բառ:

Ճրճր տես Ճեճեր:

Մամա Դ. Վ. Ո. մայր, մայրիկ:

Մամա ի. ուտել., Մ. Գ. Ո. ուտելիք, Մէամէա Ո. ուտել., Մամալի Կ. ուտելիք:

Մամալի տես նախորդը:

Մամի Դ. ծամել:

Մաչի տես Պաչ:

Մէ Գ. ոչխար, գառնուկ. = բնածայն բառ:

Մէամէա տես Մամա:

Մէմէ Դ. Գ. ծիծ, ստինք. 2. կաթ ծծել. = Թրք. meme ստինք:

Մէնմէն կամ Մէնմէն-տաաիս Գ. երեխային քայլ քայլ քաշելը. = հայ. մեն մեն «մի մի, մէկ մէկ» ձեւէն:

Միննեկ տես Բիննեկ :

Մն Մ . շանալ , բայց չկարողանալ ոտքի վրայ կանգնիլ ,

Նանա Մ . , Նանի Ո . , Նէննի Պ . օրօրոց օրօրել . 2 . օրօր . 3 . օրօր
երգել . 4 . պառկիլ , քնանալ . , Նանա ի . , Նանիկ Վ . , Նանի
Դ . քնանալ . = պրս . nân օրօր . թրք . nenni օրօր :

Նանայ-նանայ տես Տանտանա :

Նանի , Նանիկ տես Նանա :

Նէանէա Դ . մեծ մայր , մամ . , Պ . մայր , մայրիկ . = թրք nine մամ :
Նէննի տես Նանա :

Ումմա Ա . կով . = կովին բառաչէն առնուած :

Ուվի Դ . , Ուֆ Վ . 4 . Ո . ի . Պ . , Ուֆայ Դ . , Ուֆու Պ . , Վաւա Վ .

Մ . ցաւիլ , ցաւ ունենալ . = ու՛ժ միջարկութենէն շինուած :

Ուֆու Վ . ուտելիք :

Չաչայ Դ . թէյ . = թրք . պրս . tchay թէյ :

Չաչի Դ . թաթիկ , ձեռք . = հայ . թաթ , թաթիկ բառէն :

Չիշա Դ . մէզ . , Չիշի Դ . միզել . , Չիշ'շ'շ' Պ . միզել . = թրք .
tchish մէզ :

Չոնչոն Պ . սիրուն , քնքուշ :

Չոչ ի . չորս ոտքով քալել :

Չոչո Ա . ձի , ջորի . = հմմտ . Չու :

Չոչոն Պ . մանկիկներու արական անդամը :

Չու Պ . Դ . էշ . = հմմտ . Չոչո Ա . ձի , ջորի :

Պանպան Պ . , Պապախ Վ . պահել , պահպանել , ծածկել . = հայ . պահել
բառէն :

Պանի , Պանի-պանի Պ . Մ . Ե . , Պանիկ Պ . Ա . , Պանիկ Կ . քնանալ ,
պառկիլ :

Պաչ Ո . ի . , Պաչի Մ . , Պաչիկ Կ . Վ . Ա . , Պապաչ , Պապաք Վ . , Մա-
չի Դ . համբոյր , համբուրել . = հայ պագանել , գւռ . պագնել ,
պաչել , արեւել . թրք . match համբուրել :

Պապա Դ . հայր , հայրիկ . = թրք . baba հայր :

Պապախ տես Պահպան :

Պապաչ , Պապաք տես Պաչ :

Պապեր տես Աբեր :

Պարպար Պ . տես Շորճոր :

Պզպզ Ա . մէզ , միզել :

Պէօ՛ Պ . երեխաները վախցնելու ձայն :

Պթ Մ . այրել , վառել :

Պթ Վ . մանկիկին բան մը տալու . կը լինին , եւ երբ մանկիկը ձեռք
կ'երկարէ առնելու համար , մատը միայն կ'երկարեն պո՛ ըսելով :

Պիլի՛ պիլի՛ պիլի՛ Պ . հաւ կանչելու ձայն . հմմտ . յաջորդը :

Պիլիկ Պ. հաւ, վառեակ :
 Պիպիչ Պ. Մ. դրամ :
 Պիպիչ Մ. Կ. որ եւ իցէ փայլուն բան. հմտ. Պուպուչ, Պուչ, Պչիկ :
 Պի՛ր պի՛ր Պ. երբ մանկիկին կ'ուզեն յայտնել թէ ըրած չարութիւն-
 ները հայրիկին պիտի պատմեն, ձախ ձեռքին մատերուն վրայ
 աջով իբր թէ կը համրեն պի՛ր պի՛ր պի՛ր ըսելով. — թրք.
 bir bir մէկ առ մէկ :
 Պիւճիկ Պ. աչքի բիծ, ճիպո. 2. ուրուական, պարիկ. ոգի :
 Պլիկ Ա. մանկիկ, երեսայ :
 Պլօ Ա., Պլէօ Վ. ոջիլ, ճանճ, միջատ, ճճի. = գռ. պրոմ հոմանիշէն :
 Պչիկ տես Պուչ :
 Պոլլօ Ա. մեծ, խոչոր :
 Պոճիկ տես Պաճիկ :
 Պոպոխ Դ. Ո. վախ, երկիւղ. 2. վախցնել. 3. ոգի, ուրուական, փէրի :
 Պու Ա. տաք, ջերմ :
 Պուչ, Պչիկ Ա. նոր, լաւ, մաքուր :
 Պուպուկ Ա. հարս, նորահարս :
 Պուպուչ Կ. սիրուն, գեղեցիկ :
 Պոթ, Պո՛ո՛թ Պ. փուքս. 2. փքալ :
 Վալա Վ. Մ. ցաւիլ, ցաւ զգալ. Դ. Խ. վէրք. = վա՛յ ձայնէն
 առնուած :
 Վուվու Վ. սիրուն, գեղեցիկ :
 Տախտախ Պ., Տահ Դ. Մ. Խ., Տատաք Վ. ձի., Տոտոն Ա. ձի, ջորի :
 Տայ Խ. ջանալ, բայց չկարողանալ ոտքի վրայ կանգնիլ :
 Տայտայ Պ. մօբեղբայր. 2. 15-40 տարեկան մարդ. = թրք. dayā mōr-
 եղբայր :
 Տանտան Պ. Վ. աղան քիչ քիչ օդին մէջ նետելով խաղցնել :
 Տանտան Խ. ոտքի վրայ կանգնիլ :
 Տանտանա, Տանտանապէպէկ Պ., նանայ-նանայ Դ. Ո. մանկիկը գրկին
 մէջ վեր վեր նետելով զբօսցնել :
 Տատա Դ. հայր, հայրիկ :
 Տատաք տես Տախտախ :
 Տատէ Ա., Տատիս Պ., Տոտի Մ. Խ., Տոտիկ Կ. քաւել. = հմտ. Տոտի :
 Տարտար Վ. քնանալ, պառկիլ :
 Տարտար Դ. հիւր. 2. պտոյտի, շրջագայութեան երթալ :
 Տզ տես Տիզ :
 Տզտզ Ա. ջութակ :
 Տիզ Խ., Տզ Վ., Ճզ Պ. ալիւ, վառել :
 Տիտի Դ. Ո., Տիտի Զ., Տիտիկ Պ. Մ. Խ. Վ. Ո., Տիտի Զ., Տիկ
 Ա. նստիլ :

Տիւտիւ, Տիւտիւմա Դ. ոչխար,
 Տոհտոհ տես Տախտախ,
 Տոտի տես Տատէ,
 Տոտի Դ. կանգնիւ, ոտքի վրայ ելիւ,
 Տոտի Դ., Տոտիկ Վ. Կ. Մ. Խ. Ո. Ա. Պ., Տոտիս Մ. Ա. Պ. Խ. ոտք,
 Տոտիկ Ա. ոտք. 2. կօշիկ,
 Տոտիկ Կ. քալել. = հմտ. Տատէ,
 Տոտիս Մ. Ա. Պ. Խ. տես Տոտի 1,
 Փաթ Պ., Թափ Մ. Ո. իյնալ, ընկնիւ,
 Փափա Կ. Ե. Մ. Խ. Զ. Ո. Վ. Դ. հաց,
 Փափա Ա. հիւանդ, վէրք ունեցած,
 Փափուլ Դ. կօշիկ. = թրք papush.
 Փիսիկ Խ. Ո. Պ., Փիսփիս Պ., Փշիկ Պ., Փշօ Վ., Փշիկ Վ. Կ., Փշ
 Մ., Փշի Դ. Ո., Փսիկ Ա. կատու,
 Փիւ Ա. գառնուկ, այծիկ,
 Փիւ Վ., Փիւհ Պ. կեղտոտութիւն, աղտ. 2. կեղտոտ, աղտոտ,
 Փիւհիւ, Փիւֆա, Փֆիւ Դ. տաք կերակուր,
 Փիւ Վ. Պ. Մ. Ո., Փիսփիս Պ. կտրել,
 Փն Դ. խնջել,
 Փշ, Փշի, Փշիկ, Փշօ տես Փիսիկ,
 Փու տես Բու,
 Փուֆ Պ. հանգցնել, մարել (ճրագը եւն.) = բնածայն,
 Փոֆփոֆ Պ. շոգենաւ, շոգեկառք = բնածայն բառ,
 Փռչիկ Պ. ոչխար,
 Փսիկ եւն. տես Փիսիկ,
 Փֆիւ տես Փիւհիւ,
 Քթթ' Ա. կորիզը ատամով կտորել,
 Քիւ Դ. Մ. Կ. Ա. Խ. Ո. Պ., Քիսու Դ. կեղտոտ, աղտոտ. 2. կղկղանք,
 Քուշի Դ. Ո. Խ., Քուշիկ Կ., Քուշուկ Պ., Քուշու, Քուշուն Պ. շուն,
 շնիկ,
 Օկոր Մ. Պ. ոսկոր. = հայ. ոսկր, գւռ. ոսկոր ձեւէն,
 Օշիկ Ա., Օշօ Ա. Պ. Օշօ Պ. շուն = շուն վանելու օ՛շտ ձայնէն :

20 ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՐԲԱՌԻՆ

Զկայ լեզու մը առանց քերականութեան, բայց մանկական բարւաբառը՝ որ լեզուի սաղմնային վիճակը կը ներկայացնէ, զուրկ է քերականութենէ։ Մանկական բարբառին քերականութիւնը՝ քերականութիւն չունենալն է։

Եւ արդարեւ մանկական բարբառը կը ճանաչէ միայն գոյականներ, բայեր եւ մի քանի հատ ալ ածականներ։ Իրեն իսպառ անծանօթ են յօդ, դերանուն, անփոփոխելի բառերը, հոլովում եւ խոնարհում։

Գոյականները եզակի ուղղական ձեւն ունին միայն․ այսպէս տուտիս «տոտ», հայտայ «մօրեղբայր», կուկուլիկու «աքաղաղ», փոփփոփ «չոգենաւ, շոգեկառք» եւն․ եւն․ եզ․ ուղղականները կը գրուին նաեւ միւս հոլովներուն տեղ։ Բայերը կամ աւելի ճիշտ ըսելով իբր բայ ծառայող բայերը լոկ բայարմատներ են․ այսպէս՝ նգ «այրել», կծ «խածնել», հափ «ուտել», հոփպա «հիւր, շրջագայութիւն, պտոյտի երթալ», բռն «խմել, ըմպել» եւն․ եւն․, որոնք չեն կարող ո՛չ միայն բայական վերջաւորութիւն ստանալ, բայց բոլոր եղանակներու, բոլոր ժամանակներու, բոլոր թիւերու եւ դէմքերու նշանակութիւնն ալ ունին։ Միայն բիճնեղ ձեւն է որ բայարմատի ձեւ չունի եւ կարող է բայական վերջաւորութիւն ստանալ․ ինչպէս՝ բիճնեւ, բիճնեցի եւն․։

Մանկական լեզուն դեռ ուրիշ կարգ մը ունի բառերու՝ որոնք աւելի պարզական եւ աւելի սաղմնական վիճակ մը կը պարզեն․ այդ բառերը չեն պատկանիր որոշ մասն-բանիի մը․ այլ ըստ տեղւոյն գոյական են եւ կամ բայ․ այսպէս կծ բայարմատը կը նշանակէ «ատամն, ակոյս․ 2․ խածնել», նգ բայարմատը «էրագ, կրակ, մոմ, լամբ․ 2․ այրել», բռն «ջուր․ 2․ խմել, ըմպել»․ այսպէս եւ ուրիշներ։

Շարադասութիւնը վերլուծական կարգով է։

Դնենք մի քանի օրինակներ՝ որոնց մէջ բոլոր վերոյիշեալ ըսուածները աւելի պարզօրէն կը տեսնուին։

Օրինակները ընտրուած են Պօլսոյ մանկական բարբառէն։

Ավօ բէբէ «գեղեցիկ մանկիկ» կամ «գեղեցիկ մանկիկը»։

Բէբէ ավօ «մանկիկը գեղեցիկ, լաւ է»։

Թաթիկ ճզ «ձեռք այրել, այսինքն՝ ձեռքս այրեցաւ, ձեռքդ կ'այրի, կ'այրեմ եւն․ եւն․»։

Ավօ մամա հափ «լաւ մերգը, ուտելիքը կե՛ր, կերայ, պիտի ուտենք եւն․ եւն․»։

Մամա ավօ, հա՛փ «միրգը լաւ է, կե՛ր»։

Հօ՛փպալա՛ «ելի՛ր, ե՛լ, ելա՛յ եւն․»։

Փոչիկ խոթխոթ, հափ «ոչխարը պիտի մորթենք, ուտենք, կերանք եւն․»։

Հո՛փպա տայտայ «ազգականին, բարեկամին հիւր երթանք, գնաց եւն․»։

Օշօշ քիս, փիսիկ ավօ «չունը կեղտոտ է, գեղեցիկ չէ, բայց կատուն սիրուն է, գեղեցիկ է»։

Տոտիս ուֆ «տոբդ կը ցաւի, ցաւեցաւ եւն․»։

Տայտայ Թաթիկ ապիս «պարոնին (ազգականին, հիւրին) ձեռքը համբուրէ եւ ալն»։

Քանի մանկիկը զարգանայ, մանկական բարձրան ալ թէ՛ բառարանով եւ թէ՛ քերականութեամբ կամաց կամաց ճոխանալ կ'սկսի. բառարանին մէջ կը մտնեն այն ժամանակ բազմաթիւ նոր բառեր, որոնք՝ եթէ միավանկ են, առհասարակ իկ, -ուկ փոքրացուցիչ-փափկացուցիչ վերջաւորութիւնը պիտի ունենան, իբր թէ աւելի յարմար փոքրիկ-մատղաշ մանկիկին. այսպէս՝ հացիկ «հաց», մոկիկ «մոմ», աշուկ «աշք», փիթիկ «քիթ», թուշիկ «թուշ», փոռիկ «փոր», փուրիկ «քոյր», քեւակ «քերան» եւն. եւն. : Իսկ քերականութիւնը կ'ունենայ հոլովում : Նախկին բայարմատները հիմա ալ չեն կարող բայական վերջաւորութիւններ ստանալ, բայց ասոնց օգնութեան կը հասնին ընել, ըլլալ օժանդակները, որոնք կը կցուին բայարմատներուն՝ խոնարհուած ձեւով. ինչպէս՝ ճգ բայարմատէն՝ ճգ ընել «այրել», ճգ կ'ընել «կ'այրեմ», ճգ ըրի «այրեցի», ճգ պիտի ընել «պիտի այրեմ», ճգ ըլլալ «այրիլ», ճգ եղայ «այրեցայ» եւն. եւն. եւն., շատ պարզ, շատ վերլուծական եւ շատ կանոնաւոր ձեւերը :

Մանկիկին զարգացման երրորդ շրջանին է որ մանկական բարձրան կ'անհետանայ եւ մանկիկը կ'սկսի թլուատ-թոթով կերպով խօսիլ մեծերուն լեզուն : Այս շրջանն ալ ունի իր առանձնայատկութիւնները. ինչպէս՝ հնչումներու մէջ՝ ր, ռ ձայներուն յ հնչուիլը. Օր. քեյան «քերան», քյնեցի «քոնեցի» եւն. . ն, ջ, չ ձայներուն ծ, ձ, ց հնչուիլը. Օր. ախծիկ «աղջիկ», ցունիլ «չունիմ», ցիխ «չկայ», ձուր «ջուր» եւն. կամ կ, գ, ֆ ձայներուն ծ, դ, ք հնչուիլը, որ կրնայ երկար ժամանակ ալ տեւել. Օր. դիրք «գիրք», տութալ «կուգամ», ճիսիս «տիկին» եւն. եւն. — քերականութեան մէջ պարզագոյն եւ աւելի վերլուծական ձեւեր. ինչպէս՝ ալեցի «(առեցի) առի», կը դայցիլ կոյ «(կը դարձիմ կոր) կը դառնամ» եւն. եւն. : Բայց այս շրջանին լեզուն մեր քննութեան առած նիւթէն դուրս ըլլալով, չենք կրնար աւելի երկար խօսիլ այս մասին :

4

30 ՄՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐՈՒ

Վերի բառարանին մէջ մեր հաւաքած մանկական լեզուի բառերութիւնը թէեւ 280-ի կը հասնի, բայց ասոնց գրեթէ կէսը կազմուած է բառի մը զանազան գաւառական ձեւերէն. դուրս հանելով այդ ձեւերը իսկապէս կ'ունենանք 161 մանկական բառ, որոնք կը պատասխանեն 77 գաղափարներու :

Մանկական բարձրանին իսկական հարստութիւնը, ճանչցած առարկաներու եւ գործողութիւններու թիւը եւ տեսակը աւելի պարզ տեսնե-

լու համար հարկաւոր է որ մէջ բերենք նաեւ հետեւեալ ցուցակը : Յու-
ցակը բաժնուած է ութը մասի, հետեւեալ կերպով .

- 1⁰ Անձերու անուններ :
- 2⁰ Մարմնի անդամներ :
- 3⁰ Ուտելիք եւ խմելիք :
- 4⁰ Անասուններ :
- 5⁰ Այլ եւ այլ առարկաներ :
- 6⁰ Խաղերու անուններ :
- 7⁰ Ածականներ :
- 8⁰ Բայեր կամ զանազան գործողութիւններ :

Դւրաքանչիւր մասին մէջ տող տող եւ այբուբենական կարգով նը-
շանակուած են այն առարկաները կամ զաղափարները՝ որոնք ծանօթ են
այս կամ այն մանկական բարբառին . եւ յետոյ նոյն բառերուն դիմաց
մանկական բարբառով հոմանիշները : Մի եւ նոյն բառին զանազան գաւա-
ռական ձեւերուն մէջ ընտրուած եւ դրուած է այն՝ որ ամէնէն աւելի
լի ձեւն ունի . իսկ մնացեալները քովը շարուած են փակագծի մէջ : Այս
կերպով ցուցակը պիտի ծառայած լինի ո՛չ միայն մեր ուղած նպատա-
կին, այլ նաեւ իբր հայերէնէ ի մանկական բարբառ բառարան, ստու-
գարանութեան համար պիտի թայ դիւրութիւն, միանգամայն եւ պիտի
ծառայէ իբր ներածութիւն մանկական բարբառին ծագման եւ զարգացման
պատմութեան :

1⁰ Անձերու անուններ

Աղջիկ — աշի .

Հայր — պապա . տատա .

Հարս — պուպուկ .

Մայր, Մամ — ագդա . մամա . նէանէա .

Մանկիկ — բէբէկ (բէբէ, բիբի, բիբիկ) . ընդա . կուկու . պլիկ .

Մարդ — աբար (աբեր, աբօ, ափի) . պտպեր . տայտայ .

Մօրաքոյր — կոքքոր .

2⁰ Մարմնի անդամներ

Ատամն — կծ (կտի) .

Արական անդամ մանկիկի — չոչոն .

Գլուխ — գոլոխ . կուճիկ (կուճի, կոճի, կոկոճ) .

Թուշ (կզակին ծայրը) — կուկուլ .

Իզական անդամ մանկիկի — բամբակ .

Ձեռք — թաթիկ (թաթ, թաթան, չաշի) .

Ոսկոր — օկօր .

Ոտք — տոտիկ (տոտի, տոտոխ) .

Ստինք — ծիծիկ . մէմէ .

3° Ուտեղիք եւ խմելիք

Ընկոյզ . — կոկոկ .

Թէյ — չաչայ .

Խաղող — լոլոկ .

Հաց — փափա .

Միս — բժիկ (բիժի, բժ) .

Մրգեղէն — մամախ . կակա (կուկու) .

Շաքար — կաքար .

Ուտել, ուտելիք — արուջիկ . հափ (հէափ, հափափ, հափի, հափ-
պա) . մամա (մէամէա, մամախ, ըմմախ) . փիւֆա (փֆիւ,
փիւհիւ) . կակա (կուկու) . ռֆու .

Ջուր — ըմպու (բիւվա, բու, բուա, փու) .

4° Անասուններ

Աքաղաղ — կուկուլիկիու (կուկուլիկու, կուքկուլուլու) .

Գայլ — խո .

Էշ — չու .

Կատու — փիսիկ (փիսփիս, փիշիկ, փշօ, փշ, փշիկ, փշի, փսիկ) .

Կով — ումմա . բիժի բիժի (բժի բժի) .

Հաւ — պիլիկ (պիլի) . ճիւճիւ (ճուճու, ճուլճուլ) .

Ձի — տախտախ (տահ, տատաքյ, տոհտոհ) . չոչո, հոչոչ .

Ճնճղուկ — ճուճուղիկ .

Միջատ — պլօ .

Շուն — քուչիկ (քուչու, քուչուն, քուչի, քուչուկ, կուտի, կու-
ճիկ) . օշիկ (օշի, օշօ, օշօշ) .

Ոչխար, այծ, գառնուկ — մէ . տիւտիւ (տիւտիւրմա) . փիւ . փոչիկ .
կտիկ (կիտի) . բիժի բիժի (բժի բժի) .

5° Այլեւայլ առարկաներ

Գիր, գիրք — ա . թաթա .

Գլխարկ — թաթախ .

Դրամ — պիպիշ .

Կօշիկ — տոտիկ . փափուլ .

Ծրագ — ճեճեր (ճրճր) .

Շոգենաւ, շոգեկառք — փոֆիոֆ .

Ջութակ — ազազ .

6° Խաղերու անուններ

Բլա • բօօ • հոփ (հոփպա) • ճիկ (ճա, ծիկ) • ճորճոր (ճորճոր-պարպար) • նանայ նանայ • պարպար • պօ • տանտան (տանտանա, տանտանա բէբէկ) •

Վախցնելու համար կը գործածուին՝ խո • պէօ • պիւճիւկ • պոպոխ •

7° Ածականներ

Աղտոտ — ա • ալիկ • քի (քիտու, խ) • պիւճիւկ • ընըն • փիւհ (փիւ) • Գեղեցիկ, նոր, փայլուն — ալօ • զիզի • ճիճի • չոնչոն • պուպուշ (պիպիշ, պուշ, պշիկ) • վուվու •

Մեծ — կոպպալ • հոփպա • պոլլօ •

Տաք — պու •

8° Բայեր կամ զանազան գործողութիւններ

Աղբիւ — ըհը (ըհ) • էաէան •

Այրել, վառել — ճզ • պօ • տզ (տիզ) •

Բռնել — բիննել (բնել, բնի, միննել) • հափ •

Ելլել, կախիլ — հոփպալա • մի • տայ • տանտան • տոտի •

Իյնալ — թափ • հա • փաթ •

Լալ — ընդա (ընկա) •

Խածնել — խած (խածէ) • կծ (կզ) • հափ (հափափ, հաֆ) •

Խմել — տես Զուր •

Խնջել — խմ • փն •

Մամել — մամի •

Մեծել — ախ • թի • ծեծէ (ծեծէ ծեծէ) •

Կտրել — քթ •

Կտրել — խիշի (խշ) • խռթ (խրթ, խրթխրթ) • կճի • փի (փիփիս) •

Համբուրել — պաչիկ (պաչ, պաչի, պապաչ, պապաքյ, մաչի) • ապիս (աբի) •

Հիւր երթալ — հոփպա • տարտար •

Զի հեծնել — ճորճոր •

Մարել — փուֆ •

Միզել — լուլու • չիշ՝ չ՝ չ՝, (չիշա, չիշի) • պզպզ •

Նստիլ — տիտիկ (տիտիշ, տիտիլ, տտիկ, տիտի) •

Ուտել — տես վերը •

Պահել — պահպահ (պապախ) •

Պառիլ, քնանալ — լ՛ • նանիկ (նէննի, նանի, նանա) • պաճիկ (պաճի, պաճի պաճի, պոճիկ) • տարտար •

Պատմել յանցանքը — պիբպիբ •

Բոլոր վերոյիշեալ կարգերուն մէջ ալ մանկական բարբառը հետեւեալ յատկութիւնները կ'ընծայէ .

1⁰ Երկարանկարիւն . — Մանկական բառերուն ամենամեծ մասը երկավանկ է . քիչ չեն թէեւ միավանկ բառերը , բայց ասոնք ալ երկավանկի վերածելու ձգտումը մեծ է . ինչպէս՝ փխ կամ փխփխ . խրք կամ խրքխրք . յու կամ յույու եւն . : Միավանկներէն մաս մըն ալ այնպէս մը երկարելով կարտասանուի որ միավանկութենէ կը հեռանայ , ինչպէս՝ չ'չ'չ' «պառկիլ , քնանալ» , չի՛՛՛՛՛՛ «միգել , մէզ» , խ'խ'խ'խ' կամ փ'փ'փ'փ' «ազատտ , կեղտտտ» եւն . :

Մեր հաշուին մէջ չեն մտնիր այն բառերը որ իբր միջարկութիւն կը գործածուին եւ այս պատճառաւ ալ միավանկ պիտի մնան . ինչպէս՝ ճա՛ , ձի՛կ , ծի՛կ , պի՛օ՛ եւն . :

Գալով եռավանկ եւ քառավանկ բառերուն : ասոնց թիւը տասնի չի հասնիր եւ հետեւեալներն են . աքուջիկ , կուկուրիկու , անանդեկ , սիւսիւս , ասնսանս , հոփպալա , հոփպալա , հոփպալաձիկ և արիտոսի , եթէ նկատողութեան չառնենք թէ վերջինը իսկապէս երկու բառ է :

Երկավանկութեան հասնելու համար մանկական բարբառը գործ կը դնէ յաջորդ երկու միջոցները :

2⁰ Կրկնութիւն . — Մանկական բարբառին մանաւանդ նախնական շրջանին սիրական ձեւն է կրկնութիւնը . այս միջոցով է կազմուած երկավանկ բառերուն ամենամեծ մասը : — Կրկնութիւնը ամէն լեզուի մէջ ալ կայ , ինչպէս եւ հայերէնի մէջ , բայց ամէն լեզուի մէջ ալ կրկնուած ձեւ ունին ա՛յն բառերը միայն , որոնց նշանակութեան մէջ իմաստի սաստկութիւն կամ տեւականութիւն կայ . ինչպէս հայ . ծածաւնիլ , տատնիլ , ցնցող , բարախել , պապակիլ եւն . եւն . : Մանկական բարբառին մէջ սակայն կրկնական ձեւ են ստացած ա՛յնպիսի բառեր՝ որոնք իմաստի սաստկութեան կամ տեւականութեան հետ ամենեւին չեն կարող գործ ունենալ . այսպէս են կոկոն «գլուխ» , տալտալ «մօրեղբայր» , յալալ «թէյ» , չոնչոն «սիրուն , քնքուշ» եւն . :

Այս կէտը երեւան կը հանէ այն թէ մանկական բարբառին մէջ կրկնութիւնը եղած է ո՛չ թէ իմաստին նրբութեան , այլ աւելի՛՛ քաղցրահնչիւն , փափկաձայն , նրբախօս եւ մանկական բառեր ունենալու համար . եւ կամ թերեւ առառաւելն կրկնութեամբ բառն աւելի զիւրուսոյց ընծայելու համար նորալարժ գեղախօս մանկիկին :

3⁰ Նուազակա՛ն՝ ձեւեր . — Եթէ կրկնական բառերը շատ սիրելի են մանկական բարբառին նախնական վիճակին , նուազական բառերն ալ ոչ նուազ սիրելի են անոր զարգացման երկրորդ շրջանին , ուր՝ ինչպէս վերը տեսանք , ամէն միավանկ բառ -իկ մասնիկն ունի առհասարակ : Սակայն նախնական շրջանին մէջ ալ քիչ չեն այն բառերը՝ որ ստացած են նուազական մասնիկը : Օրինակ ըլլան մեզի աքուջիկ «կերակուր» ,

այիկ «գէշ, ոչ լաւ», կոռնիկ «շնիկ», կտիկ «դառնուկ», պիլիկ «հաւ, վառեակ» եւն. :

Նուագական մասնիկ կ'առնեն ո՛չ միայն գոյականները կամ ածականները, այլ նաեւ բայերը. ինչպէս՝ ճիտիկ «նստիլ», պանիկ «պառկիլ, քնանալ», տոտիկ «քալել», հոփպալանիկ «ցատկել» :

4⁰ Համաձայնութիւն. — Եթէ կրկնութիւնը առանձնապէս սիրելի է մանկական բարբառին, զարմանալի չէ որ նոյնպէս ըլլայ նաեւ նմանաձայնութիւնը, որովհետեւ կրկնութիւնն եւ նմանաձայնութիւնն իսկապէս միեւնոյն բաներն են. կրկնութիւնը գործողութիւնն է, նմանաձայնութիւնը՝ այդ գործողութեան անբաժան յատկութիւնը կամ բնական արդիւնքն է. երբ օրինակ պահ արմատը կրկնուի, բնականօրէն պահը պահ նմանաձայնութիւնն առաջ պիտի գաջ :

Համաձայնութիւնն ուրեմն քնական է պահպան, պիպիշ, փիփի, փոփփոփ. Տայտայ եւն. կրկնական բառերուն մէջ, բայց արուեստական է կոկոկ «պոպոկ, ընկոյզ», կախա՝ «շաքար», կոկոր «մօքոր, մօրաքոր» եւն. ձեւերուն մէջ, որոնք միեւնոյն բառին կրկնութեամբը չեն ձեւացած, այլ պ, շ, լ տառերը վերածելով դիտմամբ կ-ի՝ արուեստական կերպով նմանաձայնութիւն յառաջ բերելու համար :

4.

ԶԱՅՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԶԱՅՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Իւրաքանչիւր գաւառի մանկական բարբառին ձայնական դրութիւնը ճիշտ ու ճիշտ համաձայն է նոյն գաւառին մեծերուն խօսած լեզուին ձայնական դրութեան. այսպէս՝ Պօլսոյ բարբառին մէջ գոյութիւն չունենալով բ, գ, դ, ջ, ձ ձայները, ասոնք գոյութիւն չունին նաեւ Պօլսոյ մանկական բարբառին մէջ կամ. որովհետեւ Վանի բարբառը ունի եւ = ձ ձայնը, նոյն ձայնը կայ նաեւ Վանի մանկական բարբառին մէջ : Ուստի եւ, համառօտ խօսելով, մանկական բարբառին ձայնական դրութիւնը կը պարունակէ միայն հայերէնի սովորական ձայները եւ ասոնցմէ դուրս ուրիշ հնչիւն չի ճանչնար :

Գալով ձայնակոն փոփոխութեանց, ասոնք ալ պէտք է բաժնել երկու կարգի 1. քնական ձայնաշրջութիւններ. եւ 2. սեպհական ձայնաշրջութիւններ :

1. Բնական ձայնաշրջութիւն ըսելով կ'իմանանք այն ձայնական փոփոխութիւնները՝ որոնք յառաջ եկած են նախ մեծերուն խօսած լեզուին մէջ եւ յետոյ ասկէ անցած մանկական բարբառին. այսպէս օրինակ երբ Դաւրէժի մանկական բարբառին աչի = աղջիկ ձեւին մէջ գրաբարի ջ վերածուած է չ-ի, ասոր պատճառն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ այն որ

նոյն Դաւրէժի մեծերու խօսած լեզուին մէջ «աղջիկ» դարձած է ախջիկ ձեւին, այսինքն գրաբարի ջ վերածուած չ։ Նմանապէս եթէ Վանայ մանկական բարբառին պատկախ — պահել ձեւին մէջ գրաբարի հ դարձած է խ, ստոր պատճառն այն է միայն որ Վանայ բարբառով ալ գրաբարի «պահել» բառը ստացած է պախել ձեւը, ուր հ = խ։

Առհասարակ բնական ձայնաշարժութեանց պատճառաւ է որ միեւնոյն բառը ընդունած է զանազան ձեւափոխութիւններ մանկական բարբառներուն մէջ․ ինչպէս օր․ Պլ․ քախախ, Վն․ քաքախ, Ակն քոյքոյն եւն․ ։

Բնական ձայնաշարժութեանց մէջ մանկական բարբառն ինքնին ո՛չ մի գեր չունի, այլ իբր փոխ առած է նոյն ձեւերը ուղղակի տեղական խօսուն բարբառէն․ ըստ այսմ ձայնական դրութեան նման իւրաքանչիւր գաւառի մանկական բարբառն ալ կրած է նոյն ձայնական փոփոխութիւնները ինչ ո՛ր նոյն գաւառին բարբառը։

Եւ որովհետեւ բնական ձայնաշարժութիւնները մանկական բարբառին չեն պատկանիր իրապէս, կը թողունք զանոնք եւ կ'անցնինք սեպական ձայնաշարժութեանց։

2․ Անպիսկան ձայնաշարժութիւններ կը կոչենք այն ձայնական փոփոխութիւնները՝ որոնք իւրաքանչիւր գաւառի մանկական բարբառին մէջ կատարուած են նոյն գաւառին խօսուն բարբառէն բոլորովին անկախ եւ ինքնուրոյն կերպով․ այսպէս օրինակ եթէ Պօլսոյ մանկական բարբառով օլօր = ոսկոր ձեւին մէջ ս ջնջուած է, այդ ջնջումը յատուկ է միայն այդ մանկաբարբառին, իսկ մեծերուն բարբառին մէջ գոյութիւն չունի։

Ամփոփելով այլեւայլ գաւառներու մանկական բարբառներուն ստուգաբանութիւնը եւ ծանօթ բառերու մէջ կատարուած ձայնական փոփոխութիւնները՝ կը գտնենք հետեւեալ պարագաները։

1․ Մանկական բարբառը չի սիրեր առ հասարակ դ եւ ր (ռ) ձայները, մանաւանդ յաջորդ բաղաձայնի մը քով եւ կը ջնջէ զանոնք․ այսպէս ալօ՝ աղւոր․ աչի՝ աղջիկ․ արար, արի․․․ եղբայր, արպար․ ապիս՝ ապրիս․ կօօր (փոխանակ ըսելու կօրօր)՝ հօրքոր․ — Աթուրիկ՝ կերակուր (ապուրիկ ձեւէն) եւ պիկնէ՝ բռնել ձեւերուն մէջ ր, ո ձայները փոխանակուած են ջ, ն ձայներով։

2․ ի, խ, ն, և, ո ձայներն ալ ջնջուած են քանի մը բառերու մէջ․ այն է՝ քայքայ՝ մօրեղբայր (թրք․ քայի ձեւէն)․ խօ՝ խոխ, էրէշ․ պլօ՝ միջատ, պլոճ․ ճոճնուղիկ՝ ճնճուղիկ․ արի՝ համբուրել (ապրիս ձեւէն)․ օլօր՝ ոսկոր։

3․ Նուազական մասնիկին կ ձայնը ըստ կամս կրնայ ջնջուիլ, կըրնայ նաեւ մնալ․ հմմտ քոսի եւ քոսիկ, քուշու եւ քուշուկ, փիսի եւ փիւսիկ եւն․ ։ Այլ՝ աղջիկ բառին մէջ կ իսկապէս ջնջուած է։

4․ ք ձայնին տեղ մ գրուած է միևնույն բռնել ձեւին մէջ․ բայց այս բառը կայ նաեւ պիկնէ, փիկնէ եւն․ ձեւերով։

5. ը ձայնը կը վերածուի ի. օ, ու ձայներուն՝ պիմնել՝ բռնել, կօթի՝ գլուխ, անձնուղիկ՝ ճնճողակ ձեւերուն մէջ:

6. հ, շ,՝ պ ձայները վերածուած են կ-ի՝ կօթօր՝ հօրքօր, կախա՝ շաքար եւ կօկօկ՝ ընկոյզ, պոպոկ ձեւերուն մէջ. բայց ասոնք ո՛չ թէ զուտ ձայնաշրջութիւններ են, այլ յաջորդ բաղաձայններուն նմանողութեամբ յարմարցուած՝ կրկնական բառեր ունենալու համար, ինչպէս տեսանք քիչ մը վերը:

5.

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՐԲՈՒԹԻՆ ՄԱԳՄԱՆ ԵՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Մանկական բարբառին ծագման եւ զարգացման պատմութիւնն ընել ուզելով, մենք առաջին անգամ պիտի քննենք սա կէտը՝ թէ արդեօք առհասարակ լեզուն բնական թէ ստացական հարստութիւն մըն է եւ թէ մասնաւորապէս մանուկին խօսած լեզուն նմանապէս ստացական, սովորովի, թէ ինքնածին եւ ժառանգական կարողութիւն մըն է կամ թէ ինքը մանուկը ստեղծած է զայն: Ասոր պատասխանէն. կախուած է մեր բուն քննութեանց ճշտութիւնը կամ սխալը:

Մեր հարցումը՝ որ կը չօչափէ ուղղակի լեզուին իմաստասիրական կողմը, այնպէս գեղեցիկ պարզուած է ամերիկացի Whitney լեզուաբանին կողմէ իր La Vie du Langage «Լեզուին կեանքը» անուն աշխատութեան մէջ որ չպիտի կրնայինք աւելի լաւ բան մը ընել. քան թէ Թարգմանաբար մէջ բերել այն հեղինակին խօսքերը:

«Լեզուի մասին, կ'ըսէ Whitney, կարելի չէ ընել աւելի տարական եւ միեւնոյն ժամանակ աւելի հիմնական հարցում մը. քան հետեւեալը. ի՞նչպէս խօսի, կը սորվինք մենք, մեզմէ ամէն մէկը ի՞նչպէս կ'ստանայ իր լեզուն: Ամբողջ լեզուաբանական իմաստասիրութիւնը պիտի լինի ասոր պատասխանին մէջ, եթէ պատասխանը ուղիղ է:

«Առհասարակ պիտի պատասխանեն թէ մենք մեր լեզուն կը սորվինք, թէ լեզունք մեզ կը սորվեցունեն անոնք՝ որոնց մէջ կը մեծնայ մեր մանկութիւնը. եւ այս նոյն պատասխանը՝ որ իբր ակներեւ բան մը եւ իբր հասարակաց կարծիք կը տրուի, կուտայ նաեւ գիտութիւնը իբր վերլուծման եւ ուսումնասիրութեան արդիւնք: Քննենք այս պատասխանին բովանդակութիւնը:

«Նախ այս պատասխանը կը ջնջէ երկու ուրիշ կարելի պատասխաններ. առաջին՝ այն թէ լեզուները ցեղերուն հետ յարակից են եւ թէ մանուկը կը ժառանգէ զայն իր նախնիքներէն, ինչպէս որ իր գոյնը, իր բնական կազմութիւնը եւն. կը ժառանգէ. երկրորդ, թէ լեզուները ինքնին յառաջ կուգան անհատին մէջ՝ քանի որ անհատը զարգանայ մարմնապէս եւ մտաւորապէս:

«Այս երկու պատասխաններուն դէմ կը կանգնին ամէնէն աւելի սովորական, ամէնէն աւելի բազմաթիւ եւ ամէնէն աւելի աներկբայ իրողութիւնները : Այն տեսութիւնը թէ լիզուն ցնդին բնորոշ բանն է, բաւական կը հերքուի ամերիկացոց նման ազգի մը գոյութեամբ : Ամերիկայի մէջ ափրիկեցոց, ասիացոց, իռլանտացոց, գերմանացոց եւ հարաւային Աւստրալիոյ ժողովրդոց սերունդները կը խօսին նոյն այն լիզուն՝ որ անգլիացոց սերունդները կը խօսին : տեղի եւ կրթութեան առաջ ընթացող տարբերութիւնները միայն կան, եւ Նիպոնի կամ Բենիլի լիզունի նշոյցն անգամ գոյութիւն չունի : Աշխարհ լի է այսպիսի մեծ ու փոքր օրինակներով : Տղայ մը որ օտար երկրի մէջ կը ծնի, նոյն երկրին լիզուն կը խօսի եթէ միմիայն իւր ծնողքներով չըջապատուած չլինի : կամ եթէ միայն իւր ծնողքներով չըջապատուած ըլլայ, եւ ծնողքները նոյն դիւրութեամբ խօսին երկու լիզուններն ալ : Միտինարներու որդիները այս բանը կը ցուցնեն ականբեւ կերպով : Աշխարհի ո՛ր մասին մէջ ալ որ մեծցած ըլլան ասոնք եւ որքան ալ որ շատ տարբեր ըլլայ երկրին լիզուն իրենց ծնողքներուն լիզունէն, դարձեալ տեղացի մանուկներու չափ քնակալ կերպով կը խօսին : Անգլիոյ, Գերմանիոյ կամ Ռուսաստանի մէջ մեծցած եւ անգլիացի, գերմանացի կամ ռուս ծնողներէ ծնած տղու մը քով բաւական է դնել ֆրանսացի դայեակ մը եւ հետաքննել անկէ ուրիշ ամէն մարդ, եւ անտայդ տղան ֆրանսացի տղու մը պէս ֆրանսերէն պիտի խօսի : Արդ, ի՞նչ է ֆրանսերէն լիզուն եւ ֆրանսերէն խօսող ժողովուրդը : Ֆրանսայի ժողովրդին խումբը կեղտական է եւ կեղտական բնորոշ գիծիւր կատարելապէս կը տեսնուին անոր վրայ : սակայն կեղտական տարրը ֆրանսերէն լիզունին մէջ հազիւ նկատելի համեմատութիւն մ'ունի : ֆրանսերէնը գրեթէ բոլորովին հոմանական է եւ կը ներկայացնէ հին լատիներէնը նոր ձեւով մը : Աշխարհի մէջ քիչ կայ անխառն լիզու, ինչպէս որ անխառն ցեղ ալ քիչ կայ : բայց արեան խառնուրդը երբեք յարաբերութիւն չունի բարբառներու խառնուրդին հետ եւ ասոր ո՛չ պատճառը եւ ոչ ալ համեմատութիւնը կրնայ որոշել : Անգլիերէնը այս մասին ականբեւ ապացոյց մը կուտայ : Անգլիական բառամթերքին ֆրանսալատինական տարրը, զոնէ գործածական եւ առտունին բառերը, նորմանական տիրապետութեան արդիւնքն են : Նորմանացիք գերմանական ցեղէ էին եւ այդ բառերը փոխ էին առած ֆրանսացիներէն, որոնք կեղտական ցեղէն էին եւ զանոնք փոխ առած էին իտալացիներէն : ասոնք ալ լատիններէն, որ փոքրիկ ժողովուրդ մըն էր եւ բռնած էր նախ իտալիոյ մէկ անկիւնը : Աւելորդ է այս մասին պնդել : մեր յաջորդ քննութիւններն ի մասին այն սկզբունքներուն՝ որոնցմով միտքը կ'ստանայ լիզուն, աւելի քան գոհացուցիչ պիտի դարձնեն այս օրէնքները :

«Փալով երկրորդ տեսութեան, այսինքն այն որ կը համարէ թէ իւրաքանչիւր անհատ իրեն յատուկ լիզուն ստեղծած լինի եւ որմէ կը

հետեւցուի թէ ամէն ոք ժառանգութեամբ ստացած լինի այնպիսի մարմնական կազմութիւն մը՝ որ ընդունակ լինի իր նախնիքներուն լեզուին նման լեզու մը արտադրելու անդիտակցաբար, այդ տեսութիւնը կ'ենթադրէ առաջին տեսութիւնը եւ հակառակ կուգայ նոյն իրողութիւններուն։ Եթէ ասով կ'ուզուի ըսել թէ միեւնոյն ընկերութեան անդամներուն մը տաւորական կազմութեան ընդհանուր նմանութիւնը պատճառ եղած ըլլայ իրարու նման նշաններու գրութիւն մը ձեւակերպելու, այդ գաղափարն ալ դիտուած իրողութիւններուն վրայ չի հիմնուիր։ Որովհետեւ լեզուներու եւ բարբառներու կարգաւորութիւնը ոչ մի յարաբերութիւն ունի զանոնք խօսողներուն բնական կարողութիւններուն, հակումներուն եւ ֆիզիքական ձեւին հետ։ Բոլորովին այլազան եւ քոլորովին անհասարակ ձիւքեր կրնան դտնուիլ քիչ կամ շատ կատարելութեամբ նոյն լեզուն խօսող մարդոց մէջ։ մինչդեռ ուժով եւ հասկացողութեամբ իրարու կատարելապէս հասաւոր մտքեր չեն կարող իրարու հետ հաղորդակցիլ։ Եթէ տարբեր տարբեր ընկերութիւններու պատկանին։

«Հիմա պիտի քննենք այն սկզբունքները որոնց կը հետեւի մանկիկին միտքը լեզու մը իւրացունելու համար։ Այս մասին իրողութիւնները ամէնքին աչքին առջեւն են եւ ամէն մարդ ալ ձեռնհաս քննադատ է այս խնդրին մէջ։ Շփմարիտ է թէ մենք չենք կրնար մատաղ արարածին կարողութեանց լարելը ընկերական հետեւիլ իր ամէն գործողութեանց մէջ, բայց մեր նպատակին հասնելու համար բաւական բան կրնանք տեսնել։

«Առաջին բանը՝ որ մանուկը խօսիլ սկսելէ առաջ պարտաւոր է սորվելու, է գիտել եւ զանազանել առարկաները, ճանչնալ շրջապատող իրերն ու անձերը իրենց թանձրացեալ անհատականութեան մէջ, եւ սկստել անոնց գործողութիւններն ու բնորոշ գծերը։ Ասով քանի մը բառերով մենք կը յայտնենք հոգեբանական շատ բարդ գործողութիւններ՝ որոնց մասին մանրամասնաբար խօսիլը լեզուաբանին գործը չէ։ Անցողակի կրնանք ըսել սակայն թէ ասոնց մէջ չկայ բան մը որ անասունն ալ չկարենայ ընել։ Այս միջոցին մանուկը կը կրթէ իր ձայնական գործարանները եւ անոնց գիտակից տէրը կը դառնայ, թէ՛ բնական բնազդով մը՝ որ կը մղէ զինքը հրահանգելու իր բոլոր կարողութիւնները եւ թէ նմանողութեամբ այն ձայներուն՝ որ իր շուրջը կ'արտաբերուին եւ զորոնք ինքը կը լսէ։ Առանձնութեան մէջ մեծցած տղան համեմատաբար լուռ պիտի լինէր։ Ֆիզիքական այս յառաջդիմութիւնը համեմատ է ձեռքի շարժումներուն։ Ամբողջ վեց ամիս մանուկը զանոնք կը շարժէ այս ու այն կողմ առանց գիտնալու թէ ինչպէս եւ թէ ինչու։ յետոյ կ'սկսի անոնց գոյութիւնը նկատել, զանոնք գիտակցաբար շարժել եւ վերջապէս անոնց կատարել տալ ամէն տեսակ կամաւոր շարժումներ։ Նա աւելի դանդաղ է խօսողական գործարաններուն տիրանա-

լու մէջ • բայց կուգայ ժամանակը՝ երբ մանուկը կը նմանցնէ նաեւ ձայները, այնքան որքան զինքը շրջապատող մարդոց կատարած շարժումները կը նմանցնէ եւ հրե գրեթէ ճշտիւ կրնայ զանոնք կրկնել : Առաջ նա սովորած էր տեսած առարկաներուն անուններ զուգորդել եւ այս ալ այն պատճառաւ որ իր տէրերը ցոյց կուտային զանոնք եւ այդ անուններով միասին կը կոչէին : Հոս է որ՝ գոնէ աստիճան մը՝ կը տեսնուի մարդկային կարողութեանց գերակշռութիւնը, Բառերու եւ ձեւերու գուգորդութիւնը անշուշտ դիւրին քան չէ, նոյն իսկ տղուն համար : Նա շուտ չի կարող ըմբռնել ձայներու եւ իրերու յարաբերութիւնը, ինչպէս որ յետոյ ալ շուտ չի կարող ըմբռնել գրուած նշաններու եւ ձայներու յարաբերութիւնը : Բայց իրեն այնքան կ'ըսուի ու այնքան կը կրկնուի որ վերջապէս կը սորվի, ինչպէս որ կը սորվի գաւազանին եւ պատմին, շաքարի կտորին եւ քիմքի ախորժին յարաբերութիւնը : Մանուկը իրենի իրենց անունով ճանչնալ կ'սկսի այդ անուններն արտաբերել սկսելէ շատ առաջ : Եւ երբ կ'արտաբերէ, անկատար է եւ տարտամ • եւ այն ձայնը՝ որ կը ձեւակերպէ, հասկանալի է միայն զինքը լսելու վարժուած անձերուն : Սակայն այս առաջին ճիգէն յետոյ նա իրապէս սկսած է խօսիլ սորվելու :

«Թէեւ ամէն մանուկ ճիշտ նոյն բառերով չ'սկսիր, բայց մանկական առաջին բառարանը շատ աղքատ է • — հայրիկ, մայրիկ, քուր, կաթ, լաւ : Հոս նկատելու է թէ այս բառերուն կցուած գաղափարները ի'նչքան ընդհանուր եւ անկատար են, եւ թէ ի'նչքան մակերեսային է մանկան մտքին գործը : Թէ ի'նչ կը նշանակեն հայրիկ եւ մայրիկ անունները, տղան ամենեւին չգիտէ : Իրեն համար այս բառերը կը տըրուին սիրող եւ բարերար անձերու, որոնք աւելի մասնաւորապէս զգեստներու տարբերութեամբ կը զանազանին : Նա շատ անգամ նոյն անունը պիտի տայ նոյն ձեւով հագուած ուրիշ անհատներու ալ : Հօր եւ մօր տարբերութիւնը, իբր տարբեր սեռերու անհատներ, շատ ուշ կը ներկայանայ իր մտքին եւ այս, մինչեւ իսկ ի նկատի չառնելով բնախօսական դադարները, ուր տակաւին ոչ մի մարդ չթափանցեց երբեք : Նոյնպէս չգիտէ մանուկը ջուրի եւ կաթի իրական բնութիւնը : Գիտէ միայն թէ իր աչքին առջեւ գրուած հեղուկներու մէջ (բառ որ շատ ուշ կը հասնի իր մտքին, երբ հաստատուն եւ հեղուկ մարմինները զանազանել կարենայ), կայ երկուքը որ համէն եւ տեսքէն կը ճանչնայ եւ որոնց իր շրջապատողները այս անունները կը կցեն : Ինքը անոնց օրինակին կը հետեւի : Անունները առժամանակեայ են եւ կը ծառայեն իբր կորիզ ապագայ ծանօթութեանց պաշարներուն : Դիչ յետոյ պիտի սորվի թէ ուսկից առաջ կուգան այս հեղուկները եւ աւելի յետոյ թերեւ թէ ինչ է իրենց բնաւուծական բաղադրութիւնը : Գալով լաւ բառին, այն գաղափարը՝ որու հետ այս բառը կը զուգորդուի առաջին անգամ, քիմքին

ախորժելի զգայութեան գաղափարն է : Ուրիշ ախորժելի զգայութիւններ կը կցուին յետոյ այս բառին : Նա այս անուանը կուտայ նաեւ ծնողքներուն հաճոյ եկած վարմունքի մը, որ իրեն հաճելի կ'երեւայ իրեն համար բոլորովին անխմանալի սկզբունքներու համեմատ : Նիւթական բանի մը տարածումը բարոյական բանի մը վրայ՝ իրօք շատ դժուար է : Թողուն համար : Բանի որ մեծնայ թերեւս անդադար եւ ամէն ձեւի տակ պիտի սորվի միայն շուր-ի եւ գեշ-ի զանազանութիւնը : Բայց երբ մեծնայ, չփոթափած պիտի մնայ իմանալով թէ ամենիմաստուն մտքերն ալ երբեք չեն կրցած համաձայնիլ շուր բառին նշանակութեան վրայ եւ թէ տակաւին չգիտեն թէ լաւ-ը օգտակարութեան գաղափարին կը յարաբերուի, թէ անկախ եւ բացարձակ սկզբունքի մը :

Աստուծոյ միայն աշխարհային օրինակներ են, որոնք ցոյց կ'ուտան մարդկային մտքի ընթացքը լեզուի ստացման մէջ : Տղան ուսանելով կ'սկսի եւ կը շարունակէ ուսանիլ, իր միտքը միշտ իր առջեւ ունի ընթանալիք դաշտ մը՝ իր կարողութենէն բարձր : Բառերն իրեն կը սորվիցնեն կազմել տարտամ յղացումներ, կոշտ սահմաններ՝ որոնք փորձառութիւնը յետոյ աւելի պիտի ճշտէ եւ որոշէ : Խորացնէ, բացատրէ եւ սրբազրէ պիտի : Նա ժամանակ չունի original լինելու : Իր տարտամ եւ նախնական տպաւորութիւնները ինքնուրոյն կերպով եւ անկախ ձեւով մը բիւրեղանալէ շատ առաջ, խմբուած են մի քանի որոշ կէտերու շուրջը օրինակի եւ կրթութեան զօրութեամբ : Այս բանը կը տեսէ մինչեւ կրթութեան վերջը, չպտ անգամ մինչեւ մահ : Մատաղ միտքը քառերու միջոցով միշտ կը ճանչնայ իրերը՝ նա իր բոլոր գաղափարներն ալ այն պէս կը կազմէ, ինչպէս օրինակ պատկերի մը կամ աշխարհագրական քարտէսի մը վրայէն առիւծի կամ Փէքին քաղաքի մասին գաղափար կը կազմէ : Անգլիերէնի չափ պարզ լեզուի մը թեքական դրութեամբ եւ յարաբերական բառերով յառաջ եկած տարբերութիւնները նախապէս մանկան հասկացողութենէն բարձր են : Խոսքին, ամէնէն աւելի կոշտ տարրերը միայն կրնայ նա ըմբռնել եւ գործածել : Բաւական չի հասկնար եղակիի եւ յղանակիի յարաբերութիւնը, որպէս զի երկու թիւերն ալ գործածէ : Եղակին ամէն բանի կը ծառայէ : Նոյնպէս է բայը՝ որ միշտ աներեւոյթով կը գործածէ, մի կողմ դնելով դէմքը, ժամանակը եւ եղանակը : Տղան դանդաղ կերպով կ'ըմբռնէ այս փոփոխական բառերու գաղտնիքը, որոնք կը յարաբերուին անձերուն իրենց խօսելուն, իրենց խօսուելուն եւ իրենց մասին խօսուելուն համեմատ : չգիտէ թէ ինչո՞ւ իւրաքանչիւրը չպիտի ունենար յատուկ անուն մը՝ որ իրեն տրուէր ամէն գիրքի մէջ ալ, իրեն եւ ուրիշներու համար այսպէս կ'ընէ եւ երբ փորձէ ուրիշ կերպով ընել, բոլորովին կը չփոթի : Ժամանակը եւ սովորութիւնը կ'օգնեն իրեն : Այսպէս, յամենայն դէպս, լեզուն հրահանգեալ եւ հասուն մտքի արտայայտութիւնն է եւ մատաղ միտքը կ'ընդունի

զայն այնքան չուտ՝ որքան կը ներեն իւր բնական կարողութիւնները եւ այն նպատակաւ որ պայմանները՝ որոց մէջ կը գտնուի ինքը, Ուրիշները գիտած, դասաւորած, վերացականացուցած են եւ նա անոնց աշխատութեանց պատճառով միայն կը քաղէ։ Ճիշտ ինչպէս որ կը լինի, երբ ուսողութիւնն սորվի։ Նա յառաջ կ'երթայ եւ օրէ օր իրեն կը սեպակահանէ ինչ որ ուրիշները գտած են իրեն համար, բառերու, նշաններու եւ խորհրդանշաններու միջոցով։ այսպէս քանի մը տարուան մէջ տէր կը դառնայ այն բոլորին, որոնք արտադրելու համար քանի քանի սերունդներ պէտք եղան, ինչ որ իր բնականութիւնը՝ միակ եթէ թողուէր, չպիտի կրնար երբեք գտնել ոչ ամբողջովին եւ ոչ ալ թերեւս մասամբ, թէեւ կարող ըլլայ ծանօթութեանց այս գումարը աճեցնելու եւ աճած ձեւով թողելու իր յաջորդներուն։ Այսպէս նաեւ մարդը խօսիլ սորվելէ ետք այսպէս կամ այնպէս կրնայ ճոխացնել իրեն փոխանցուած լեզուն։» (1)

Ամփոփելով հեղինակին այս խօսքերը սա եզրակացութեան կը հասնինք թէ լեզուն մտնուիկն մեզ ո'չ ժառանգական է եւ ոչ ալ ինքնածին, այլ թէ մտնուիկը լեզու սորվելու ընդունակ էակ մըն է՝ որուն իր շրջապատը կը սորվեցնեն իրենց խօսած լեզուն։

Գալով մեր բուն նիւթին, այս եզրակացութենէն այն կը հետեւի թէ մեր մանկական բարբառ կոչած լեզուն մէջ ալ մանկիկը ո'չ մի դեր, ո'չ մի հեղինակութիւն չունի։ այլ այդ բարբառը ստեղծագործութիւնն է պարզապէս հայ մայրերու։ Մենք մեր մանկական բարբառի բառաբանին մէջ տեսանք այժմ գործածութիւնէ ինկած հին գրաբար բառեր (օր. մեղմեմ, զմարտ), նմանապէս ֆրանսերէն (սիպի), թուրքերէն (սաշաւ), պապա, չիշ՝ շ՝ շ, նանա, մեմե, սիմի), պարսկերէն (շաշաւ, նանիկ, փիւիկ, փափու), արեւելեան թուրքերէն (մաշի) եւ թերեւս նաեւ քրդերէն բառեր։ Տեսանք կրկնութեան առանձին դրութիւն մը՝ որ համեմատ է ո'չ միայն հին հայերէնի, այլ եւ առով նաեւ հնդեւրոպական նախալեզուի կրկնողութեան օրէնքներուն, որոնք վերջերս միայն պարզուեցան շնորհիւ լեզուաբանական գիտութեան եւ որոնք անծանօթ էին հին ժամանակի նոյն իսկ մեծագոյն քերականներուն։ Տեսանք նմանաձայնութեան, երկավանկութեան, նուազական եւ փափկացած բառերու առանձին դրութիւններ, օրէնքներ եւ կանոններ, որոնց գեղեցիկ, քաղցրալուր, պարզ եւ մանկավարժական յորինուածութիւնը ինքնահաս մտքի եւ մտածող անձի արդիւնքը միայն կրնայ ըլլալ անշուշտ։ Անկաւելի բան է ընդունիլ թէ դեռաւոր մանկիկը կարողանար միանգամայն հին հայերէն, ֆրանսերէն, արեւելեան եւ արեւմտեան թուրքերէն, պարսկերէն եւ քրդերէն լեզուները գիտցած ըլլալ, մանաւանդ լեզուաբան եւ մանկավարժ ծնած ըլլալ։ Ինչպէս ընդունելու էինք եթէ համարէինք որ մանկիկն ըլլայ ստեղծող մանկական բարբառին։

(1) W. D. Whitney, La Vie du Langage. Paris, 1880. 3րդ տպագր. էջ 6-12.

Ըստեցաւ Վերը թէ մանկիկը ո՛չ մի դեր եւ ոչ մի հեղինակութիւն չունի մանկական բարձրագոյն ստեղծման մէջ։ Նոյնը կը կրկնենք հոս։ Դեր կամ հեղինակութիւն չէ այն կրաւորական դիրքը՝ որ մանկիկն ունեցած է մօրը հանդէպ՝ ծառայելով անոր իբր տեսակ մը կազապար, որուն վրայ չափած, թափած, ձուլած, ձեւակերպած եւ յարմարցուցած է մայրիկը իր գործածած խօսակցական լեզուն։ Երբ մայրիկն ուղած է հայերէն ռակոր բառը սորվեցնել մանկիկին, մտածած է թէ սփռած ջնջելով՝ երկու բաղաձայններու ծանրութիւնը թեթեւցած պիտի ըլլար, որով բառն աւելի դիւրաւնչիւն դիւրուսանելի պիտի դառնար մանկիկին, ուստի ս-ն ջնջած եւ բառը վերածած է օլօր ձեւին։ Այսպէս իմանալու է նաեւ միւս բոլոր բառերուն համար, ուր ջնջում մը, կրճատում մը, կամ ձայնի բաժնի յաւելում մը, վերջապէս որեւիցէ ձայնախօսական փոփոխութիւն մը կայ։

Մայրիկը՝ ինչպէս ըսինք, իր գործածած խօսակցական լեզու՝ ինչ յարմարցուցած է մանկիկին։ Եւ այս՝ բառին իսկական նշանակութեամբ։ Այլեւայլ գաւառներու մանկական բարբառներուն մէջ մենք տեսանք թուրքերէն, ֆրանսերէն կամ պարսկերէն բառեր, որոնց ներմուծումը մանկական բարբառին մէջ՝ լոկ այն պատճառաւ է որ ասոնք արդէն դոյութիւն ունէին մայրիկին գործածած խօսակցական լեզուն մէջ։ Մայրիկը՝ իբր ոչ լեզուաբան, գաղափար չպիտի ունենար անշուշտ թէ այս ինչ բառը ֆրանսերէն է ծագմամբ, կամ թէ այնինչ բառը պարսկերէնով կ'ստուգաբանուի։ Եւ մինչեւ իսկ գիտնար ալ, առանձին նշանակութիւն չպիտի տար, որովհետեւ ինքը կը գործածէր այդ բառը, կրնար իր պտուղն ալ գործածել զայն, բաւական էր որ այդ բառը մանկիկին քնքոյ ընդունին յարմար լինէր։

Հաստատելէ վերջ թէ մանկական բարբառը հայ մայրերու ստեղծագործութիւնն է միայն, կրնանք ձեռնարկել քննելու թէ ե՞րբ կրնայ չլինուած ըլլալ այն եւ ո՞ւր։

Որչափ որ տողերս գրողին յայտնի է, մեր հին մատենագրութեան մէջ չունինք հետք մը՝ որով զրապէս հաստատուէր մանկական բարբառին գոյութիւնը հին հայոց մէջ։ Բայց ուղիղ բանաւորութիւնը չի թուղուր ուրանալ թէ մանկական բարբառ մը, ինչ ձեւով ալ որ ըլլայ, գոյութիւն ունեցած լինի միշտ հին դարերու մէջ։ Բարբառաւորաբար այս ի յառաջագունէ գրուած են թարգմանութեան համաձայն կուգան նաեւ իրողութիւնները, այսինկն մանկական բարբառին արդի վիճակը։ Օրինակի համար՝ գիտենք թէ հին հայերէնի «ըմպել» բառը շատոնց արդէն գործածութենէ ինկած է։ Բայց երբ մանկական արդի բարբառներուն մէջ կը գտնենք պու, ջնպու, պուս, փու ձեւերը՝ որոնք նոյն «ըմպել» բառէն կը ծագին, ստիպուած կ'ըլլանք ընդունելու թէ ասոնք ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ նախկին մանկական բարբառէն փոքրիկ հետք մը, մնա-

ցորդ մը, ապա ուրեմն եւ այդ բարբառին գոյութիւնն հաստատող նշան մը նախկին դարերու մէջ, երբ դեռ «ըմպել» բռնը խօսակցական լեզուին մէջ գործածութենէ ինկած չէր։ Այս մասին մեզի համար արեւի զօրեղ ապացոյց մըն ալ այն է որ մանկական բարբառով քանի քանի բառեր միեւնոյն ձեւով կը գտնուին իրարմէ բոլորովին հեռու եւ անջատ գաւառներու մէջ․ այսպէս օրինակ՝ տոնիկ «տոք» ձեւը գործածական է վանի, Կարնոյ, Մշոյ, Ղազարի, Ուրմիոյ, Նոր Նախիջեւանի, Ակնայ եւ Պօլսոյ մէջ․ ու՛մ «ցաւիլ, վէրք» գործածական է վանի, Երեւանի, Ուրմիոյ, Ղազարի, Պօլսոյ մէջ․ փխ «կտրել, կտրել»՝ վանայ, Պօլսոյ, Մուշի եւ Ուրմիոյ մէջ․ փափա «հաց»՝ Կարնոյ, Երեւանի, Մուշի, Ագուլիսի եւ Ղազարի մէջ եւն, եւն, առանց հաշուելու այն երկրորդական ձեւերը՝ որոնք ասոնցմէ քիչ մը միայն տարբեր են եւ գործածական ուրիշ գաւառներու մէջ, Այս բառերն անշուշտ իրարմէ փոխ առնուած չեն, այլ կազմուած են ա՛յն ժամանակ՝ երբ Պօլսոյ, Նոր Նախիջեւանի, Ուրմիոյ, Դաւիթի եւ ուրիշ տեղերու հայերը դեռ խմբուած կ'ապրէին նոյն երկրին մէջ եւ հայկական բարբառը կը հնչէր ամենուրեք։

Հաստատելով թէ մանկական բարբառը ծագումն առած է Հայաստանի մէջ ամենահին ժամանակները, չենք ուզեր ըսել թէ ծագած է ամբողջովին եւ մէկ ժամանակի մը մէջ եւ մինչեւ այժմ սերունդէ սերունդ ժառանգութիւն մնալով անփոփոխ անցած է մեզի։ Ընդհակառակը։ Մանկական բարբառն ալ իբրեւ լեզու մը միւս լեզուներուն նման ծընած, տակաւ առ տակաւ զարգացած, վերջապէս իր յատուկ կեանքը ապրելով հասած է մինչեւ մեզի։ Մանկական բարբառին կեանքը միւս լեզուներուն կեանքէն դեռ արեւելի բարդ եւ արեւելի փոփոխական է․ որովհետեւ եթէ միւս լեզուները ինքնուրոյն եւ անկախ կերպով կ'ընթանային իրենց բարեշրջութեան գծին մէջ, մանկական բարբառը ո՛չ միայն իր բնական բարեշրջութեան ընթացքը պիտի ընթանար (սեպական ձայնաշրջութիւն), այլ եւ միեւնոյն ժամանակ պիտի հետեւէր նաեւ խօսակցական լեզուին բարեշրջութեան (բնական ձայնաշրջութիւն)։ Ասոր համար է որ իւրաքանչիւր գաւառի մանկական բարբառը նոյն գաւառին խօսակցական լեզուին պատկերը կը ներկայացնէ։ Իւր ձայնական դրութիւնը կը բովանդակէ միայն այն ձայները՝ որ այդ բարբառը կը բովանդակէ, մեծերուն խօսած լեզուին ձայնական օրէնքները կը կրկնուին մանկական բարբառին մէջ եւ քերականութիւն ու շարահասութեան հետ։ Ասոր համար է նոյնպէս որ այն պարսկերէն, թրքերէն եւ ֆրանսերէն բառերը՝ որ վերջին ժամանակները մտած են մեր ժողովրդական լեզուին մէջ եւ սովորական են դարձած, անցած են նաեւ մանկական բարբառին․ բան մը՝ որ տեղի չպիտի ունենար, եթէ մանկական բարբառը սկիզբէն ի վեր անփոփոխ մնացած ըլլար։

Մանկական բարբառը դեռ այժմ ալ կը դործէ ի հարկէ․ հայ մայրերու ստեղծաբոլորող դերը կը շարունակուի անշուշտ հիմայ ալ, բայց այս վերջին զարգացման ուսումնասիրութիւնը մեր ծրագրէն դուրս կը մնայ։

ՀՐԻԼՁԵԱՅ Թ. ԱՃԱՌԵԱՆ